

**O‘QUVCHILARNING BO‘SH VAQTLARINI MAZMUNLI
TASHKIL ETISH VA ULARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH
BOSQICHLARI**

Nishanova Aziza Mirzahmadovna

“Turan International University” o‘qituvchisi

Isroilova Nazokat Nuriddin qizi

“Turan International University”, 22.03-guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli va samarali tashkil etish masalalari, shuningdek ularni yoshligidan kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish bosqichlari tahlil qilingan. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning darsdan tashqari vaqtini foydali mashg‘ulotlar bilan bog‘lash, ularning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash hamda shu asosda kasbiy yo‘nalishni shakllantirish pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Maqolada bo‘sh vaqtni tashkil etishning asosiy shakllari, kasbga yo‘naltirishning bosqichma-bosqich modeli hamda oila, maktab va jamoat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *bo‘sh vaqt, mazmunli dam olish, kasb-hunarga yo‘naltirish, qiziqish, qobiliyat, professional diagnostika, qo‘shimcha ta‘lim, to‘garak, mehnat tarbiyasi.*

Kirish

Bugungi kunda yoshlarning bo‘sh vaqtini qanday va nima bilan band qilishi ularning shaxs sifatida shakllanishida, dunyoqarashi va kelajakdagi hayotiy yo‘nalishini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi darslardan tashqari vaqtini mazmunli tashkil eta olmasa, bu vaqt ko‘pincha foydasiz mashg‘ulotlarga yoki hatto salbiy ta’sirlarga sarflanishi mumkin. Shu bois bo‘sh vaqtni to‘g‘ri boshqarish nafaqat tarbiyaviy, balki ijtimoiy ahamiyatga ega masaladir.

O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida o'quvchi-yoshlarni erta yoshdanoq mehnatga, kasb-hunarga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish, ularning qobiliyat va imkoniyatlariga mos ravishda kelajakdagi kasbini ongli tanlashiga ko'maklashish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayon uzluksiz, izchil va bosqichma-bosqich olib borilishi lozim bo'lgan pedagogik faoliyatdir.

Maqolaning maqsadi — o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish yo'llarini aniqlash hamda ularni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining bosqichlarini pedagogik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

1. Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etishning pedagogik ahamiyati

Bo'sh vaqt — bu o'quvchining majburiy ta'lim mashg'ulotlaridan ozod bo'lgan, o'z xohishi bilan foydalanadigan vaqti bo'lib, uni to'g'ri tashkil etish shaxsning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi. Pedagogik-psixologik nuqtayi nazardan bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish quyidagi vazifalarni bajaradi:

- o'quvchining bilim va ko'nikmalarini kengaytirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- jismoniy sog'lomlashtirish va sport bilan shug'ullanish orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish;
- individual qiziqishlarni aniqlash va ularni rivojlantirish uchun sharoit yaratish;
- mustaqillik, mas'uliyat va vaqtni boshqarish ko'nikmalarini tarbiyalash;
- ijtimoiy muhitda muloqot madaniyatini oshirish va jamoada ishlash tajribasini orttirish.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bo'sh vaqtini mazmunli tashkil eta olgan o'quvchilar ta'limda ham, kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham yuqori natijalarga erishadi. Shuning uchun maktab, mahalla va oila hamkorlikda o'quvchi uchun qulay va rivojlantiruvchi muhit yaratishi zarur.

2. Bo'sh vaqtni tashkil etishning asosiy shakl va vositalari

O'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishda quyidagi yo'nalishlar keng qo'llaniladi:

- fan va texnika to'garaklari (robototexnika, dasturlash, IT-klublar);
- badiiy-ijodiy studiyalar (rassomlik, musiqa, teatr, xopeografiya);
- sport seksiyalari va jismoniy tarbiya klublari;
- ko'ngillilik (volontyorlik) harakati va ijtimoiy loyihalar;
- kasbga tayyorlovchi amaliy ustaxonalar (hunarmandchilik, duradgorlik, tikuvchilik, oshpazlik va h.k.);
- bolalar va o'smirlar ijodiyot markazlari, kutubxona va muzey tashriflari.

Ushbu mashg'ulotlar nafaqat vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi, balki o'quvchining kelajakda tanlashi mumkin bo'lgan kasb sohalari bilan yaqindan tanishishining ham muhim omilidir. Aynan shu jihat bo'sh vaqtni tashkil etish bilan kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini bir-biriga bog'lab turadi.

3. Kasb-hunarga yo'naltirishning mohiyati

Kasb-hunarga yo'naltirish — bu o'quvchining shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari, sog'liq holati va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda unga kelajakdagi kasbini ongli va to'g'ri tanlashda yordam beruvchi maqsadli pedagogik-psixologik faoliyat tizimidir. Bu jarayon bir martalik tadbir emas, balki bolalik yoshidan boshlab uzluksiz davom etadigan, izchil bosqichlardan iborat pedagogik jarayondir.

4. Kasb-hunarga yo'naltirishning asosiy bosqichlari

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini shartli ravishda quyidagi to'rtta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

1-bosqich. Dastlabki tanishtirish bosqichi (boshlang'ich sinf davri).

Bu bosqichda o'quvchilarda mehnatga, turli kasblarga nisbatan umumiy tasavvur va ijobiy munosabat shakllantiriladi. O'qituvchi va ota-onalar kasblar haqida sodda tilda hikoya qiladi, ekskursiyalar, rasmlar va o'yinlar orqali bolalarda mehnat va kasb tushunchasi haqida dastlabki bilim beriladi.

2-bosqich. Qiziqishlarni shakllantirish bosqichi (o'rta bo'g'in, 5–7-sinflar).

Bu davrda o'quvchilar turli to'garak va seksiyalarda faol ishtirok etib, o'z qiziqish sohalarini aniqlashtira boshlaydi. Fan olimpiadalari, ijodiy tanlovlar, amaliy loyihalar orqali o'quvchining qaysi sohaga moyilligi kuzatiladi va pedagog hamda psixolog tomonidan dastlabki tavsiyalar beriladi.

3-bosqich. Kasbiy diagnostika va maslahat bosqichi (yuqori sinflar, 8–9-sinflar).

Bu bosqichda maktab psixologi va kasb maslahatchilari tomonidan maxsus test va so'rovnomalar asosida o'quvchining qobiliyati, temperamenti va qiziqishlari chuqur tahlil qilinadi. Natijalar asosida o'quvchiga mos kasb yo'nalishlari bo'yicha individual maslahatlar beriladi, kasb-hunar kollejlari va oliy ta'lim yo'nalishlari bilan tanishtirish tashkil etiladi.

4-bosqich. Amaliy sinov va tanlov bosqichi (bitiruv bosqichi, 10–11-sinflar).

Yakuniy bosqichda o'quvchi tanlangan kasb yo'nalishi bo'yicha amaliy tajriba orttiradi: kasb-hunar kollejlari, korxonalar bilan hamkorlikda tashkil etilgan amaliyot kunlari, "ochiq eshiklar" tadbirlari, kasbiy sinov mashg'ulotlarida ishtirok etadi. Bu bosqich o'quvchiga o'z tanlovini amaliyotda sinab ko'rish va yakuniy qarorni ongli qabul qilish imkonini beradi.

5. Bo'sh vaqt va kasbga yo'naltirishning o'zaro bog'liqligi

Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish va kasb-hunarga yo'naltirish jarayonlari bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. To'garak va seksiyalarda faoliyat yuritish jarayonida o'quvchi o'zining kuchli va zaif tomonlarini, qaysi sohaga qiziqishi ustunligini amaliy tarzda his qiladi. Masalan, robototexnika to'garagida faol qatnashayotgan o'quvchida texnik yo'nalishga, teatr studiyasida esa gumanitar-ijodiy sohaga qiziqish shakllanishi mumkin. Shuning uchun maktablarda tashkil etiladigan qo'shimcha mashg'ulotlar tizimi kasb-hunarga yo'naltirish dasturi bilan uzviy bog'lab olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Bunday yondashuvda oila, maktab, qo'shimcha ta'lim muassasalari va mahalliy hokimiyat organlarining hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ota-onalarning farzandi qiziqishini qo'llab-quvvatlashi, maktabning zamonaviy to'garaklar tashkil etishi hamda tegishli tashkilotlarning amaliy imkoniyatlar yaratishi — barchasi birgalikda samarali natija beradi.

6. Xorijiy tajribadan ba'zi jihatlar

Jahon amaliyotida ham o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ularni kasbga yo'naltirish masalasiga katta e'tibor qaratiladi. Masalan, Germaniya maktablari "Berufsorientierung" deb ataluvchi maxsus dastur asosida o'quvchilar 7–8-sinflardan oq korxonalarda amaliyot o'tashadi. Janubiy Koreyada maktablarda "erkin semestr tizimi" joriy etilgan bo'lib, bu davrda o'quvchilar darslardan ko'ra ko'proq amaliy loyihalar, kasbiy sinovlar va ijodiy mashg'ulotlar bilan shug'ullanadi. Finlyandiyada esa qo'shimcha ta'lim tizimi maktab dasturi bilan uzviy bog'langan bo'lib, har bir o'quvchi o'ziga mos to'garakni erkin tanlash huquqiga ega.

Bunday tajribalarni milliy ta'lim tizimimiz xususiyatlarini hisobga olgan holda ijodiy o'rganish va tatbiq etish o'quvchilarni kasbga yo'naltirish samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

7. Xulosa va tavsiyalar

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va ularni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish — yagona pedagogik jarayonning ikki tomoni bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va mustahkamlaydi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

- maktablarda o'quvchilarning qiziqishlarini har tomonlama qamrab oluvchi turli xil to'garak va klublar tarmog'ini kengaytirish;
- kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini boshlang'ich sinflardan oq izchil va bosqichma-bosqich olib borish;

- maktab psixologlari va kasb maslahatchilari faoliyatini kuchaytirish, zamonaviy diagnostika usullaridan foydalanish;
- kasb-hunar ta'limi muassasalari va korxonalar bilan amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- oila, maktab va jamoatchilik o'rtasida uzluksiz hamkorlik tizimini shakllantirish.

Ushbu tavsiyalarga amal qilish o'quvchi-yoshlarning bo'sh vaqtini foydali mashg'ulotlar bilan to'ldirish, ularda mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni tarbiyalash hamda kelajakdagi kasbini ongli va to'g'ri tanlashiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Munavvarov A.Q. Oila pedagogikasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
4. Toshpo'latov T.O'. Kasbga yo'naltirish pedagogikasi. — Toshkent: Fan, 2018.
5. Ochilova N. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishning psixologik asoslari. — Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2021.